

LINGVISTIČKA ISTRAŽIVANJA VIŠEJEZIČNOSTI

Sažetak: Članak donosi pregled lingvističkih istraživanja fenomena višejezičnosti. Na početku su razmotreni odnosi prema višejezičnosti i jezičkoj raznolikosti kroz historiju, što ukazuje na činjenicu da je višejezičnost prirodna u većini ljudskih društava. I pored toga, lingvisti su u svojim istraživanjima sve do druge polovine XX stoljeća zanemarivali višejezične kapacitete proučavajući uglavnom različite jezike kao izolirane sisteme. Te jednojezične predrasude razbijene su prvo u sociolingvistici i antropolingvistici. Zahvaljujući povećanoj pažnji, višejezičnost se danas izučava u okviru različitih lingvističkih disciplina. Velik broj termina i polja istraživanja pokazuje kako se proučavanje ovoga fenomena postepeno nameće kao zasebna lingvistička disciplina, iako pristupi i terminologija još uvijek nisu usaglašeni. Nakon definiranja i razgraničenja osnovnih termina vezanih za višejezičnost, umjesto zaključka u radu su navedena moguća polja budućih istraživanja.

Ključne riječi: jezička raznolikost, jednojezične predrasude, homogene i heterogene jezičke zajednice, dvojezičnost, višejezičnost: individualna i društvena, receptivna i produktivna, dijalekatski kontinuum

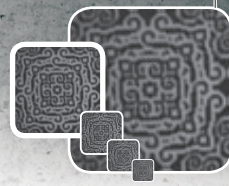
1. Višejezičnost kroz historiju

Fenomen jezičke raznolikosti od najranijih vremena zauzimao je važno mjesto u promišljanjima o jeziku. Često postavljano pitanje u prošlosti jeste otkud na svijetu toliki broj jezika, a objašnjenje jezičke raznolikosti stoljećima je traženo u mitologiji i religiji, gdje je ono najčešće povezivano općenito s postankom jezika i prvobitnim

zajedničkim prajezikom ljudskog roda. Judeo-kršćanskom tradicijom dominirala je pripovijest o Babilonskoj kuli, a postojanje različitih jezika tumačilo se gnjevom Stvoritelja zbog ljudske drskosti, koji bi, složno dižući Kulu, ugrozili Njegov neprikosnoveni autoritet. Ta pripovijest predstavlja duboko ukorijenjeno vjerovanje da je ljudski rod u početku bio jednojezičan, to jeste da su svi ljudi prije rušenja Kule govorili istim jezikom, a da je “miješanje ljudskih jezika” Božija kazna ljudskom rodu. Međutim, iako pretpostavlja da je jedan jezik bio zajednički, ta pripovijest nije dala odgovor na pitanje koji je jezik prvotan, što je od davnina zaokupljalo ljudsku pažnju i budilo maštu. Pokušaji da se riješi ovo pitanje sežu daleko u prošlost. Tako grčki historičar Herodot izvještava kako je egipatski faraon Psamtik (663–610. pr. n. e.) naredio da se dva novorođena djeteta zatvore prije nego su čula ijedan jezik. Rezultat je bio da su bebe nakon dvije godine života izgovorile *becos*, frigijsku riječ za hljeb. Slični eksperimenti izvođeni su u srednjem vijeku u Evropi, ali i u drugim dijelovima svijeta. Primjera radi, mongolski imperator Akbar (1452–1602) vjerovao je da djeca koja su izolirana od vanjskoga svijeta neće govoriti nijednim jezikom (Edwards 1994: 15). Počeci sistematskog naučnog objašnjavanja jezičke raznolikosti i teorije o najstarijem jeziku javljaju se početkom XVIII stoljeća¹, a na mnoge aspekte ovog pitanja lingvistika ni do danas nije dala jasne i nedvosmislene odgovore (Bugarski 1997: 36).

Upotreba različitih jezika bila je nezaobilazna karakteristika određenih društava koja su bila u potrazi za međusobnim kontaktima. Bez višejezične prakse nije bilo moguće komunicirati s drugima: nije se moglo trgovati, nisu se mogla provoditi osvajanja novih teritorija, nije postojala mogućnost kulturnog utjecaja i slično (Franceschini 2009: 30). Postoje mnogi dokazi višejezične komunikacije još iz davne prošlosti. Tako su pronađeni sumeranski dokumenti o načinima učenja stranih jezika, prema kojima su ljudi pri usvajanju stranih jezika koristili glinene ploče (Titone 1986; citirano prema:

¹ Ta promišljanja lijepo je sažeo Edwards (1994: 15–19).

Franceschini 2009: 30). Bilo kakva komunikacija među različitim društvima podrazumijevala je višejezičnu praksu. Osim toga, sama višejezična društva poznata su od najranijih vremena ljudskoga roda (Aronin & Hufeisen 2009: 1). Takva društva nastajala su seobama stanovništva, pri kojima bi se novi narodi na određenim teritorijama susretali s domicilnim stanovništvom. Višejezična društva nastajala su i osvajanjima novih teritorija i stvaranjem prvih velikih carstava. U takvim carstvima nekad je dominirao jedan jezik, ali postojala su i ona koja su priznavala više jezika, kao što je bilo perzijsko Ahemenidsko carstvo.

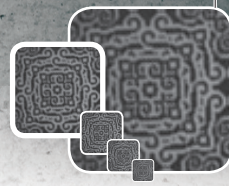
Dosad pronađeni natpisi iz perioda njihove vladavine (VI–III stoljeće pr. n. e.) svjedoče o raširenoj višejezičnoj praksi pod vlašću Ahemenida. Sadržaj kamenih natpisa iz ovoga perioda bilježen je najčešće na staroperzijskom, elamitskom i akadskom jeziku. Pojedini su natpisi samo na staroperzijskom ili na staroegipatskom jeziku (Mīr Bāqerī Fard et al 2004: 24). Postoje indicije da su postojali natpisi i na grčkom jeziku iz vremena vladavine Darija Velikog (550–486. pr. n. e.) u Suezu (Tucker 2007: 780). Višejezičnost je, pored toga, bila zastupljena i u svakodnevnoj praksi. Ahemenidsko se carstvo prostiralo na teritoriji od rijeke Ind na istoku do Male Azije i Egipta na zapadu i bilo je dom za oko 44% ljudske populacije. Nijedno carstvo prije njega nije obuhvatalo toliku teritoriju i nije bilo internacionalno koliko je to bilo Ahemenidsko, a arheološki nalazi u prijestolnici Perzepolisu pokazuju da je internacionalni karakter Carstva bio snažno istican i veoma cijenjen. Takva višenacionalna struktura podrazumijevala je upotrebu različitih jezika, a perzijski jezik nije nužno nametan drugim narodima. Tucker navodi da su se u administraciji redovno upotrebljavali elamitski i aramejski jezik, zaključujući kako je jezička raznolikost u Ahemenidskom carstvu predstavljala ponekad i nepremostivu prepreku za Grke, koji su u to vrijeme vodili stalne ratove s Perzijancima. Grci nisu mogli procijeniti koji je jezik najbolje naučiti kako bi razumjeli Perzijance. S druge strane, sami su njegovali kult grčkog jezika, pa je veća prepreka kontaktima Grka i Perzijanaca bio poznati odnos

Grka prema barbarskim narodima, te nespremnost da se uče strani jezici.² Čak i Herodot, koji je iskazivao interes za perzijski jezik, samo povremeno spominje perzijske riječi (Tucker 2007: 774–775). U iranskoj je tradiciji višejezičnost i kasnije bila uobičajena pojava, jer su se i na sasanidskom dvoru (III–VII stoljeće) koristili različiti jezici (Xānlārī 1974: 17–18), a također i u periodu nakon pojave islama postojali su dvorovi lokalnih iranskih vladara na kojima su se govorili arapski i perzijski jezik.

2. Jednojezične predrasude u lingvistici

Iranska tradicija ne predstavlja nikakav izuzetak u odnosu na višejezičku situaciju u drugim društvima. Zapravo, višejezičnost je češća pojava, dok jednojezičnost predstavlja izuzetak (Romaine 2003: 512; Pavlenko 2005: 3–5; Auer, Wei 2007: 1 i dr.). Kao naročito višejezične oblasti mogu se navesti Indijski potkontinent i pojedina područja u Africi (Kemp 2009: 20; Bugarski 1997). Proučavanja ukazuju kako ne postoji jednojezična država na svijetu, jer i u zemljama s jednim službenim jezikom obično egzistiraju manje ili veće zajednice čiji je maternji jezik neki drugi (Crystal 2007: 407). Međutim, lingvistička istraživanja dugo su se poklapala s analizom pojedinačnih jezika, pa i onda kad su oni komparirani, klasificirani i tipologizirani, dok je višejezičnost kao fenomen u tim analizama uglavnom sporadično opisivana. Činjenica da jezici vrše međusobne utjecaje i da postoje kontakti među njima uočena je odavno, ali jezički kontakti nisu posmatrani u kontekstu višejezičnosti, već su lingvisti opisivali promjene na nivou jezičkih sistema u izolaciji, odnosno odvojeno od izvornih govornika (Romaine 2003: 513). Takav pogled na višejezičnost u lingvističkoj literaturi vuče korijene iz evropske historije, jer su evropski (standardni) jezici posmatrani kao prirodno pripadaju-

² Lüdi (2006: 20) navodi kako su grčki filozofi naučavali da je jednojezičnost prirodno i politički legitimno stanje ljudskoga roda, što je stereotip koji se još dugo zadržao u evropskoj misli i čak utjecao na odnos vladajućih grupa prema nestandardnim jezicima na području neke evropske države.

ći jednoj naciji, koja je opet najčešće imala omeđenu teritoriju, što uključuje i činjenicu da se moderna lingvistika pretežno razvijala u Evropi i Sjevernoj Americi. Ovo je bio odnos “jedan prema jedan”, tako da je osnivanje nove države skoro neizbježno podrazumijevalo “izum” novog standardnog jezika. Biti pripadnik neke nacije značilo je biti izvorni govornik “njenog” jezika i dijeliti ga s ostalim sunarodnjacima. Posmatra li se tako, višejezičnost predstavlja odstupanje od norme, jer je smatrana posljedicom neke vrste narušavanja jezičkog poretka, kao što se događa prilikom osvajanja ili migracija (Auer, Wei 2007: 1–2).

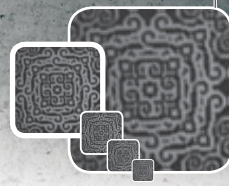
Od šezdesetih godina XX stoljeća višejezičnost se počela tretirati kao fenomen migracijskih pomjeranja s juga prema sjeveru Evrope, prije nego je opća sposobnost članova jednog društva da komuniciraju na više jezika stavljena u prvi plan lingvističkih proučavanja. Prvo su se pojavile sporadične analize rane dvojezičnosti kod djece i studije o jezicima u kontaktu, ali su i u tim studijama dvojezične osobe posmatrane više kao izuzetak nego pravilo (Franceschini 2009: 31). Vrijedi dodati i to da je u istraživanjima dominirala dvojezičnost, a višejezičnost je smatrana njenom varijantom. Međutim, u ovim istraživanjima ponovo su bile dominantne teme i fenomeni karakteristični za jednojezične zajednice i bolje razumijevanje govornika koji dijele zajednički životni prostor, tj. manje-više pripadaju istoj jezičkoj zajednici.

Snažan poticaj izučavanju višejezičnosti dale su sociolingvistika i lingvistička antropologija, dok ovaj fenomen još uvijek nije u potpunosti priznat od strane formalnih gramatičara, koji tragaju za unutaršnjim i nepromjenljivim principima jezičke sposobnosti govornika. Osnovna razlika među sociolingvistima i antropolingvistima, s jedne, te formalnim gramatičarima, s druge strane – a koja za posljedicu ima suprotan odnos prema višejezičnosti – jeste u definiranju jezičke zajednice. Definicija jezičke zajednice opet proistječe iz prirode različitog opisa. Formalni gramatičari, prije svih Noam Chomsky, u analizi polaze od pretpostavke da je zajednica

u kojoj oni rade homogena. Chomsky vjeruje da je lingvistika dio saznajne psihologije, te da je s tim u vezi zadaća lingviste istraživati prirodu ljudskog jezika i mentalnu kompetenciju. Izučavanje i opis jezičke kompetencije, prema njemu, više su naučni od opisa aktuelne *performanse*, tj. upotrebe jezika u konkretnom slučaju (vidjeti: Edwards 1994: X–XI). Za proučavanje tih osobina lingvisti moraju imati osobu koja će usvojiti određeni jezik u uvjetima čistog i uniformiranog iskustva, budući da lingvističku teoriju zanima prevashodno idealni govornik-slušatelj u homogenoj govornoj zajednici. Jezičke zajednice u kojima ljudi koriste više od jednog jezika ne bi bile dovoljno “čiste” da bi mogle biti idealan objekat proučavanja teoretske lingvistike (Chomsky 1986: 17). Prema tome, samo nativni govornici koji su odrasli u jednojezičkim zajednicama na osnovu svoje intuicije mogu prosuđivati o prihvatljivosti određenih rečenica i iskaza.

Ovakvu idealizaciju jezika ne prihvataju sociolingvisti i antropolingvisti, smatrajući kako traganje “čistom” i jezički homogenom zajednicom isključuje većinu, ako ne i sve stvarne zajednice na svijetu, pošto sve zajednice koje su sistematski bile proučavane pokazuju određeni stepen jezičke, društvene i kulturne heterogenosti. Posebno danas u vremenu globalizacije i internacionalne komunikacije teško bi bilo pronaći dovoljno lingvistički “čistu” zajednicu za opis i istraživanje. Stoga se formalni pogled na jezik danas smatra jednojezičnom predrasudom (Pavlenko 2005: 4). Sociolingvisti i antropolingvisti, umjesto potrage za idealnim i čistim zajednicama, svoja znanja nastoje primijeniti u stvarnim zajednicama. Prema njima, bolje je koristiti svoje znanje i naučnu mudrost kako bi se izbjeglo tradicionalno i pogrešno vjerovanje da bi bilo bolje ako bismo svi govorili jedan isti jezik, nego insistirati na nečemu što nema mnogo veze s realnim stanjem (Duranti 1997: 74–75).

Jezička homogenost također je i ideološka konstrukcija historijski ukorijenjena u evropskoj historiji nacionalnih jezika i pokušajima izgradnje nacionalnih identiteta putem zajedničkog jezika koji će

se zvati jednim imenom. Homogene jezičke zajednice nikada nisu postojale u pravom smislu ni u evropskim društvima, jer su i države s jednim standardnim jezikom najčešće same bile višejezična društva. Stvaranjem Evropske Unije upravo odanost jezičkoj raznolikosti u evropskom društvu prepoznata je kao jedna od osnovnih karakteristika koje garantiraju njen dalji razvoj. Ta odanost pada u vrijeme razvijanja sve veće svijesti o tome da je raznolikost ključ u aktiviranju rasta Evropske Unije. Postalo je jasno da kompleksna i heterogena društva ne funkcioniraju u jezički homogenim zajednicama. Zato je višejezična kompetencija govornika danas u Evropi iznimno cijenjena (Franceschini 2009: 28). Ovakav preokret u pogledu na višejezičnost usmjerio je pažnju istraživača i na različite aspekte višejezičnosti u evropskoj historiji (Braunmüller, Ferraresi 2003; Braunmüller 2007), a značajno mjesto u tim istraživanjima zauzima odnos latinskog i narodnih govora (vidjeti: Adams 2003; Mullen, James 2013), te posebno model višejezičnosti i višejezične komunikacije u Austro-Ugarskoj monarhiji (Rindler-Schjerve, Vetter 2007).

3. Osnovni termini o višejezičnosti

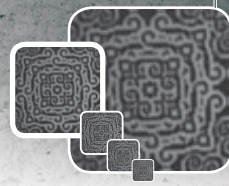
Nije lahko adekvatno definirati jedan kompleksan koncept kakav je višejezičnost, budući da različiti pristupi istraživanju kao i različite istraživačke tradicije ne definiraju višejezičnost na isti način. Jedna sasvim jednostavna definicija glasila bi: Višejezičnost predstavlja kapacitet društava, institucija, grupa i individua da u realnom prostoru i vremenu u svakodnevnom životu upotrebljavaju više od jednog jezika. Ona je tako proizvod osnovne ljudske sposobnosti komuniciranja na više jezika (Franceschini 2009: 33–34).

Fenomen višejezičnosti postao je jedna od omiljenih tema u nauci o jeziku u posljednje dvije decenije, kad su se pojavile studije o funkcioniranju različitih jezika u društvenim zajednicama (Edwards 1994; Romaine 2003; House, Rehbein 2004; Auer, Wei 2007; Thijs,

Zeevaart 2007; Wei, Moyer 2008; Aronin, Hufeisen 2009; Crystal 2010, Aronin, Sigleton 2012; Mullen, James 2013 i dr.). Ova problematika nalazi svoje mjesto i u općim pregledima lingvistike (vidjeti: Bugarski 2003; Bloomer, Griffiths, Merrison 2005; Crystal 2007), a povećan interes za višejezičnost rezultirao je osnivanjem *Međunarodnog udruženja za višejezičnost* (International Association of Multilingualism, 2003) i pokretanjem časopisa *The International Journal of Multilingualism* 2004. godine. Različiti aspekti višejezičnosti izučavaju se unutar nekoliko lingvističkih disciplina, kao što su sociolingvistika, psiholingvistika, neurolingvistika, pragmalingvistika, primijenjena lingvistika, edukacijska lingvistika, te primjena na konkretne programe učenja jezika (Aronin, Hufeisen 2009: 3–4).

Dvije su pojave u posljednjim decenijama naročito promijenile pogled na fenomen višejezičnosti. Jedna je izumiranje velikog broja jezika usljed ekspanzije engleskog, francuskog, kineskog i nekih drugih jezika, a druga je sve veća jezička i kulturna raznolikost u Evropi i Sjevernoj Americi kao posljedica snažnog vala migracija širom svijeta. U vezi s prvom pojavom vrijedi istaći da u nekim dijelovima svijeta jezička raznolikost biva svakim danom sve manja, jer je, naprimjer, promoviranje engleskog i francuskog u Africi jeftinije od čuvanja jezičke raznolikosti (Romaine 2003: 530–531). Kad je jezička i kulturna raznolikost u Evropi i Sjevernoj Americi posrijedi, veću svijest o potrebi višejezičnosti probudila je potreba za komunikacijom s ljudima koji dolaze iz različitih kulturnih miljea, na što su utjecali događaji iz bliske prošlosti.³ Iz perspektive višejezičnosti, za istraživanja su mnogo interesantniji doseljenici,

³ Manjak ljudi koji dobro govore više jezika osjetio se nakon 11. 9. 2001. godine u Sjedinjenim Američkim Državama, kad su oni ustvari bili najpotrebniji. Pošto je FBI nakon napada na Svjetski trgovački centar u New Yorku objavio javni poziv za sve koji dobro govore arapski, primljeno je 70 000 prijava. Međutim, pošto su ti ljudi intervjuirani, zaključeno je kako ima veoma malo onih koji dobro govore i engleski i arapski jezik. Taj podatak naveo je lingviste na zaključak kako ljudi u Americi kao višejezičnom društvu mnogo više žive u zatvorenim zajednicama nego što se prije mislilo i kako je potreba za višejezičnim osobama mnogo veća. Više o tome vidjeti: Pratt 2002: 1286–1287.

koji su upućeni da koriste različite jezike kako bi ispunili svoje osnovne potrebe, nego domicilno stanovništvo, koje često odbija učenje i upotrebu više jezika.

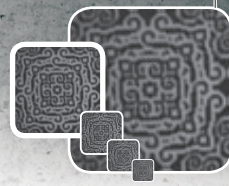
Potrebno je kratko ukazati na značenje termina **dvojezičnost** i **višejezičnost**. Dok je dvojezičnost bila u fokusu sociolingvističkih istraživanja u drugoj polovini XX stoljeća, višejezičnost se sporadično izučavala u okviru dvojezičnosti. U posljednje vrijeme redosljed je obrnut i dvojezičnost se češće smatra specifičnim slučajem višejezičnosti (Aronin, Hufeisen 2009: 1). Smatra se da bi ova dva termina trebalo jasnije razgraničiti: većina istraživača terminom **dvojezičan** referira na osobe koje koriste dva jezika, a terminom **višejezičan** na one koji govore tri ili više jezika. Kako se istraživanja proširuju, uočava se sve više bitnih razlika između dvojezičnih i višejezičnih osoba, kao što se primjećuju razlike kod višejezičnih osoba, u ovisnosti o broju jezika koje govore (Kemp 2009: 24).

Distinkcija na **individualnu** i **društvenu višejezičnost** pojavljuje se kao jedna od najbitnijih u savremenim istraživanjima. **Individualna višejezičnost** predstavlja višejezičnu kompetenciju svakog govornika. Različite sposobnosti višejezičnih osoba prepoznaju se danas i izvan lingvistike, jer takvi ljudi pokazuju visok nivo vladanja mnogim kognitivnim osobinama, kao što su, naprimjer, kreativno mišljenje i sposobnosti mijenjanja perspektive. Učenici koji znaju dva jezika postižu bolje rezultate na kognitivnim testovima od onih koji govore samo jedan jezik. Oni koji znaju dva jezika lakše uče treći ili četvrti. Stoga kreativni potencijal višejezičnih individua i grupa može biti prednost za čitavo društvo (Franceschini 2009: 32), te je individualna višejezičnost prednost, a jednojezičnost predstavlja hendikep (Pratt 2002: 1285).

Kad se govori o individualnoj višejezičnosti, istraživači uzimaju u obzir stepen znanja različitih jezika od strane pojedinca kako bi se on smatrao višejezičnom osobom. Kroz prošlo stoljeće postojale su različite definicije donjeg praga znanja više jezika od strane jedne

osobe kako bi ona mogla biti predmet opisa istraživanja, ali se generalno može zaključiti da se vremenom taj prag tolerancije sve više spušta. Kako se u obzir uzima veći broj jezika kod jednog govornika, tako se sve više tolerira nivo znanja nekog od njih od strane onih koji su predmet istraživanja. Tako se može porediti Bloomfieldovo razumijevanje dvojezičnosti kao “izvorno vladanje dvama jezicima” s Haugenovim, koji počinje s tačke “gdje je govornik jednog jezika u stanju proizvoditi potpune i značenjski jasne iskaze na drugom jeziku”. Posljednja istraživanja također ne zahtijevaju od višejezičnih osoba znanje različitih jezika do nivoa izvornih govornika, budući da dobro vladanje jezikom ponajviše ovisi o životnoj dobi u kojoj se stekne. S tim u vezi, danas preovladava mišljenje da je znanje više jezika u mjeri u kojoj maternji jezik zna jednojezična osoba ustvari mit (Bloomer, Griffiths, Merrison 2005: 369). Jedna se osoba može nazvati višejezičnom ako koristi više jezika bez značajnih poteškoća i u stanju je prebaciti se s jednoga na drugi ukoliko je neophodno, neovisno o tome da li jednako dobro zna svaki jezik i neovisno o načinu i dobi kad ga je naučila (Lüdi 2006: 19)⁴. Istraživači ustvari danas mnogo više nastoje dobiti potpun uvid u sve jezike u sistemu jedne individue nego ocijeniti koliko ta individua dobro vlada njima. Drugim riječima, svaki jezik u integriranom sistemu jedne individue jeste dio tog sistema, te shodno tome ne može biti posmatran izolirano, kao jezik jednojezične osobe. Naglasak je na ispitaniku i “jezičkom šarenilu” pojedinca, a ne na konkretnim jezicima u odnosu na njihov jezički sistem. Jasnu definiciju nivoa znanja određenih jezika od strane govornika teško je odrediti i zato što se taj nivo u različitim životnim dobima mijenja, te se testiranje može odnositi samo na njihove sposobnosti u određenom vremenu. Najčešće se taj prag određuje na osnovu potreba konkretnog istraživanja jer takvo istraživanje obuhvata različite domene i koristi specifičan pristup (Kemp 2009: 18–19).

⁴ Lüdi dodaje kako se sicilijski gostujući radnik, koji je naučio dovoljno švicarskog njemačkog dijalekta da se bori za život u Švicarskoj, s istim pravom (ali ne i na isti način) može smatrati dvojezičnom osobom kao i prevoditelj koji radi u Evropskoj Uniji i koji poznaje engleski i francuski jezik kao da su mu oba maternja.

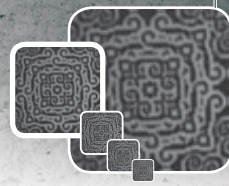

Društvena višejezičnost odnosi se prvobitno na jezike koji se govore na određenoj teritoriji i predmet je istraživanja sociolingvistike i antropolingvistike. Velik problem javlja se već pri definiciji jezika u takvim okolnostima. Različite jezike nije uvijek jednostavno tretirati kao izolirane sisteme i odrediti granice među njima, kako se to činilo u prošlosti. To bi bilo lahko učiniti na primjeru jezika koji se govore na međusobno udaljenim teritorijama ili jezika koji pripadaju različitim jezičkim porodicama, ali su stvarne okolnosti obično potpuno drugačije. Različiti se varijeteti ponekad upotrebljavaju na istim teritorijama ili im se teritorije u znatnoj mjeri poklapaju, tako da ne bi imalo ni smisla crtati granice među njima i nazivati ih različitim imenima. Takva je situacija, naprimjer, u Indiji. Ovisno o predmetu svoga istraživanja, ni svi istraživači nemaju iste kriterije pri određivanju toga šta čini jedan **jezik**, odnosno šta čini jedan **dijalekat**. Kriteriji za razlikovanje jezika od dijalekta najčešće nisu sigurni niti dosljedni. Ipak, najčešći kriterij jeste međusobna razumljivost govornika. Naime, ako dvije grupe ljudi govore donekle različito ali se ipak razumiju, posrijedi su dva dijalekta, a ako se međusobno ne razumiju, tad se može govoriti o dvama različitim jezicima. Međutim, ni ovaj kriterij nije sasvim pouzdan i ne daje nedvosmislene rezultate. Naprimjer, govornici švedskog, norveškog i danskog jezika mogu se sporazumijevati u značajnoj mjeri, a slično je i s govornicima jezika bivše Jugoslavije. U tim slučajevima postoji razumijevanje između zvanično različitih jezika. S druge strane, česti su slučajevi u kojima se govornici različitih, međusobno udaljenih, dijalekata jednoga jezika neće moći razumjeti. Prema tome, na terenu često postoji **dijalekatski kontinuum**, a ne mora se uvijek govoriti o jasno razgraničenim jezicima. Jedan od takvih kontinuumata jeste onaj od norveškog na obalama Sjevernog mora do bavarskog u Tyrolu. Slična situacija karakteristična je za prostor slavenskih jezika i donekle romanskih, gdje se govornici dva susjedna dijalekta / jezika međusobno razumiju, ali se ne razumiju oni koji su odvojeni nekim drugim dijalektima / jezicima između njih (Bugarski 1997: 13–15; Mühlhäuser 2002: 377; Kemp 2009: 20–21).

Dijalekatski kontinuum sociolingvistički je fenomen, ali je po svojoj prirodi povezan i spsiholingvistikom, jer višejezične osobe mogu različito gledati na granice među jezicima. Naime, jednojezični govornici lakše povlače granice među jezicima, dok višejezične osobe često srodne jezike posmatraju kao jedan isti jezik. Kriterij međusobne razumljivosti čini se nedostatnim i u slučajevima asimetrične razumljivosti, gdje jedan član određene zajednice može razumjeti drugoga, ali ne i obrnuto. Takav je slučaj upotrebe standardnog i nestandardnog jezika, ali ponekad i dvaju različitih standardnih jezika. Primjera radi, engleski i francuski jesu zvanični jezici u Kanadi, ali često govornici engleskog ne razumiju francuski, dok je obrnut slučaj mnogo rjeđi. Slično tome, u Velikoj Britaniji izvorni govornici engleskog jezika ne moraju znati velški ili škotski, dok se od svih očekuje da govore engleski.⁵ Osim toga, kao što nije jasno šta je jedan jezik, nije uvijek jednostavno definirati ni govornika određenog jezika budući da su mnoge zajednice i mnogi njihovi članovi višejezični do stepena u kome i sam pojam maternjeg jezika postaje problematičan (Bugarski 1997: 29). Zbog svega toga, teško je uvijek napraviti jasnu distinkciju između individualne i društvene višejezičnosti.

Poseban je problem odrediti tu granicu ako govorimo o **receptivnoj** i **produktivnoj višejezičnosti**. Receptivna višejezičnost predstavlja sposobnost govornika da razumiju druge jezike, ali ne nužno i da govore više jezika. S druge strane, produktivna višejezičnost jeste sposobnost komuniciranja na više jezika u domenu razumijevanja i govora. Receptivna je višejezičnost više vezana uz društvenu, budući da ponekad podrazumijeva to da sugovornici govore svako na svom maternjem jeziku i da se istovremeno razumiju. Danas se kao jedan od mogućih modela višejezične komunikacije u Evropskoj Uniji spominje upravo model receptivne višejezičnosti (Rindler-Schjerve, Vetter 2007). Međutim, receptivne vještine u određenoj mjeri vezane su i za svakog govornika ponaosob, a ne samo za društvenu

⁵ O tom i drugim sličnim primjerima više vidjeti: Romaine 2003: 516–517.

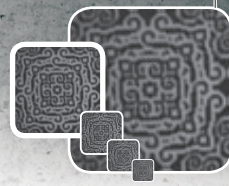

višejezičnost. S druge strane, produktivna višejezičnost odnosi se isključivo na višejezičnu sposobnost individualnog govornika.

S obzirom na to da se polje istraživanja višejezičnosti stalno proširuje, nisu zanemarivi ni obim i značaj istraživanja koja ovome fenomenu pristupaju iz perspektive pojedinih jezičkih sistema i posebno jezičkih kontakata. Ta istraživanja obilato se koriste stečenim znanjima iz različitih nivoa lingvističke analize, od fonetsko-fonološkog preko morfološkog i sinaktičkog do semantičkog i leksičkog nivoa. U ovom domenu opisa višejezičnosti i dalje su dominantna proučavanja dvojezičnosti (bilingvizma), a prevashodni im je cilj objasniti kako jezički sistemi koegzistiraju i funkcioniraju u pojedincu, ali i u društvenom kontekstu. Danas je općeprihvaćen stav među istraživačima da su dva jezika kojima govore dvojezične osobe jako otvoreni jedan prema drugome te da se interakcija među njima događa od nivoa riječi do cjelovitih rečenica (Kroll – Dussias 2013: 234). Najčešće navođeni termini u ovoj vrsti istraživanja jesu **miješanje kodova**, koje se obično odnosi na jezičke kontakte u domenu leksike, te **interferencija**, koja opet može biti **leksička** ali i **gramatička**. Leksička interferencija uglavnom se poklapa s miješanjem kodova i mnogo je češće zastupljena u studijama višejezičnosti od gramatičke interferencije. Jednostavan razlog za to jeste činjenica da je u jezičkim kontaktima mnogo jednostavnije primijetiti i opisati upliv leksike iz jednog jezika u drugi nego pronaći zakonitosti gramatičke interferencije. Zajedničko miješanju kodova i gramatičkoj interferenciji jeste to što se pojavljuju u bilingvalnoj interakciji, te što se pojavljuju skupa u pojedinim iskazima (Muysken 2013: 197). U posljednje vrijeme javljaju se autori koji u okviru istraživanja leksike iz perspektive jezičkih kontakata određenu pažnju poklanjaju i fonologiji, posebno intonaciji u jezičkim kontaktima, iako su istraživanja jezičkih kontakata na fonetsko-fonološkom nivou generalno još uvijek mnogo manje zastupljena od viših nivoa lingvističke analize (vidjeti npr. Muysken 2013: 205–209). Ipak, rastući obim i značaj studija jezičkih kontakata i interferencije jezičkih sistema pokazuje da je to područje živo i dinamično.

4. Perspektive u istraživanju višejezičnosti

Budući da su se istraživanja proširila na mnoga polja i naučne discipline, terminologija o višejezičnosti stalno raste. Čini se da taj rast interesa za višejezičnost vodi do promjena koje bi mogle značiti da se ona nameće kao nova lingvistička disciplina (vidjeti npr. Kemp 2009: 11). Međutim, s obzirom na neusaglašene pristupe i metodologije posmatranja višejezičnosti iz različitih perspektiva i tradicija, još uvijek ne postoji ujednačena terminologija. Istraživanja se provode svakodnevno pa je veoma teško pratiti različite perspektive i sve pristupe ovome fenomenu. Ipak, na osnovu selektivnog uvida u dosadašnja istraživanja koji je predstavljen u ovom radu, mogući pravci i teme budućih istraživanja vezani su za sljedeće teme: historijsku dimenziju i korijene višejezičnosti s ciljem boljeg upoznavanja s ovim fenomenom, ispitivanje i ponovno sagledavanje već provedenih istraživanja, potom istraživanja koja bi pobudila veću svijest o manjinskim i ugroženim jezicima te im osigurala zaštitu i dalji razvoj. Potrebno je u širem kontekstu sagledati statističke osnove i pravni status višejezičnosti u različitim državama i upotrebu različitih jezika u međunarodnim institucijama. Odnos višejezičnosti i diskursa bez sumnje daje mnogo prostora za buduća istraživanja imajući u vidu i potrebu još detaljnijeg istraživanja višejezičnosti kod individualnih govornika. Konačno, integriranje metodologija iz različitih poddisciplina doprinijet će daljem napretku u proučavanju jezičkih kontakata i interferencije jezičkih sistema.

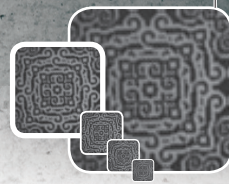
LINGUISTIC EXPLORATIONS OF MULTILINGUALISM

Abstract: This paper provides an overview of linguistic studies of multilingualism. In the beginning a brief survey on attitude to the phenomenon of multilingualism and linguistic diversity throughout history is given, which shows that multilingualism has actually been natural to most human societies. Despite this fact, multilingual capacities of individuals and societies had generally been neglected in linguistic studies before the second half of the 20th century, with linguists having investigated mainly individual languages as isolated systems. Sociolinguists and linguistic anthropologists were among first people to have realized the importance of avoiding of monolingual prejudices. With recent increased attention towards this phenomenon, multilingualism is today studied and explored in various linguistic disciplines. A large number of terms and fields of research shows that the study is gradually emerging as a new discipline, although the field would benefit from more common terms. Following the definition and delimitation of basic terms related to multilingualism, at the end perspective for future research is given.

Keywords: linguistic diversity, monolingual prejudices, homogeneous and heterogeneous linguistic communities, bilingualism, multilingualism: individual and social, receptive and productive, dialect continuum

Literatura

- Adams, J. N. (2003): *Bilingualism and the Latin language*, Cambridge University Press, Cambridge
- Aronin, Larissa & Hufeisen, Britta (2009): *The Exploration of Multilingualism. Development of research on L3, multilingualism and multiple language acquisition*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia
- Aronin, Larisa & Singleton, David (2012): *Multilingualism*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia
- Auer, P., Wei, Li (2007): *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication*, Mouton de Gruyter, Berlin
- Bloomer, Aileen, Griffiths, Patrick and Merrison, Andrew John (2005): *Introducing Language in Use*, Routledge, London and New York
- Bloomfield, L. (1993): *Language*, Holt, Rinehart and Winston, New York NY
- Braunmüller, Kurt (2007): "Receptive Multilingualism in Northern Europe in the Middle Ages", u: Thije, Jan D., Zeevaart, Ludge, *Receptive multilingualism*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia
- Braunmüller, Kurt, Ferraresi, Gisella (2003): *Aspects of Multilingualism in European Language History*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia
- Bugarski, Ranko (1997): *Jezici, Čigoja štampa i XX vek*, Beograd
- Bugarski, Ranko (2003): *Uvod u opštu lingvistiku, Čigoja štampa i XX vek*, Beograd
- Chomsky, Noam (1986): *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*, Praeger, New York
- Crystal, David (2007): *How language Works*, first published 2006, Penguin Group, London/New York / Toronto / Dublin / Victoria / New Delhi / Johannesburg
- Crystal, David (2010): *Language death*, Cambridge University Press Cambridge
- Duranti, Alessandro (1997): *Linguistic anthropology*, Cambridge University Press Cambridge

- Edwards, John (1994): *Multilingualism*, Routledge, London and New York
- Franceschini, Rita (2009): “The genesis and development of research in multilingualism: Perspectives for future research”, u: Aronin, Larissa & Hufeisen, Britta: *The Exploration of Multilingualism. Development of research on L3, multilingualism and multiple language acquisition*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, str. 27–62
- House, Juliane, Rehbein, Jochen (2004): “What is multilingual communication”, u: *Multilingual Communication*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia
- Kemp, Charlotte (2009): “Defining multilingualism”, u: Aronin, Larissa & Hufeisen, Britta: *The Exploration of Multilingualism. Development of research on L3, multilingualism and multiple language acquisition*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, str. 11–26
- Kroll, Judith F. – Dussias, Paola E. (2013): “The Comprehension of Words and Sentences in Two Languages”, u: Bhatia, Tey K. and Ritchie, William C. (ur.), *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*, second edition (first edition 2004), Wiley-Blackwell, West Sussex, str. 216–243
- Lüdi, Georges (2006): “Multilingual repertoires and the consequences for linguistic theory”, u: Bühlig, Kristin & ten Thije, Jan D.: *Beyond misunderstanding: The linguistic reconstruction of intercultural communication*, John Benjamin, Amsterdam, str. 11–42
- Mīr Bāqerī Fard, Sayyed ‘Alī et al. (2004): *Tārīx-e adabiyāt dar Īrān*, Enteshārāt-e Samt, Tehrān
- Mullen, Alex & James, Allex (2012): *Multilingualism in Graeco-Roman Worlds*, Cambridge University Press, Cambridge
- Muysken, Pieter (2013): “Two Linguistic Systems in Contact: Grammar, Phonology and Lexicon”, u: Bhatia, Tey K. and Ritchie, William C. (ur.), *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*, second edition (first edition 2004), Wiley-Blackwell, West Sussex, str. 193–215

- Mühlhäuser, Peter (2002): "Ecology of Language", u: Kaplan, Robert B. (ur.): *The Oxford Handbook of Applied Linguistics*, Oxford University Press, Oxford
- Pavlenko, Aneta (2005): *Emotions and Multilingualism*, Cambridge University Press, Cambridge
- Pratt, Mary Louise (2002): "What's Foreign and What's Familiar", *PMLA*, vol. 117, no. 5, str. 1283–1287
- Rindler-Schjerve, Rosita, Vetter, Eva (2007): "Linguistic diversity in Habsburg Austria as a model for modern European language policy", u: Thijs, Jan D., Zeevart, Ludge: *Receptive multilingualism*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia
- Romaine, Suzanne (1995): *Bilingualism*, Blackwell, Oxford
- Ten Thijs, Jan D. (2006): "Beyond misunderstanding", u: Bühlig, Kristin & ten Thijs, Jan D.: *Beyond misunderstanding: The linguistic reconstruction of intercultural communication*, John Benjamin, Amsterdam, str. 1–11
- Tucker, E. (2007): "Greek and Iranian", u: Christidis, A–F.: *A History of Ancient Greek from the Beginnings to Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge, str. 773–785
- Wei, Li, Moyer, Melissa G. (2008): *The Blackwell Guide to Research Methods in Bilingualism and Multilingualism*, Blackwell Publishing, Oxford/Victoria
- Xānlārī, Parwīz Nātel (1974): *Tārīx-e zabān-e fārsī*, Enteshārāt-e Bonyād-e farhang-e Īrān, Tehrān